

Анатолій Миколайович Колодій

*Київський регіональний центр
Національна академія правових наук України
Київ, Україна*

Вікторія Миколаївна Тернавська

*Київський регіональний центр
Національна академія правових наук України
Київ, Україна*

Анатолій Григорович Лапко

*Київський регіональний центр
Національна академія правових наук України
Київ, Україна*

ЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДИСТАНЦІЙНОГО ВИКЛАДАННЯ ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН В АСПЕКТІ РЕФОРМИ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. *Актуальність дослідження етико-правових засад дистанційної форми здобуття вищої освіти зумовлена процесами реформування юридичної освіти в Україні, де підготовка висококваліфікованих юридичних кадрів для всіх секторів економіки та державного управління має ключове значення. Сучасною тенденцією освітньої політики України є забезпечення якості вищої освіти через компетентнісний підхід. Представлено спроби теоретичного визначення методики викладання навчальних предметів та проведення практичних занять за змішаної системи навчання (очно-дистанційної), що закладає основу для подальшої самоосвіти та самовдосконалення. Аналізуються особливості організації виконання студентами самостійних завдань, їх перевірка в умовах практикоорієнтованого характеру сучасної юридичної освіти. Мета даного дослідження полягає у виявленні навчальних труднощів під час лекційних занять в онлайн форматі, а також при виконанні студентами самостійної роботи за дистанційної форми навчання. Проводиться аналіз помилок у роботі викладача за дистанційної форми навчання, вивчення та узагальнення вітчизняного та зарубіжного позитивного досвіду роботи зі студентами за змішаної (очно-дистанційної) форми навчання задля уникнення помилок у майбутньому та удосконалення системи вищої освіти в цілому. Завдяки основним методам наукового пізнання, зокрема, загальнонауковим та спеціально-юридичним, розкривається сутність етико-правових засад роботи зі студентами в режимі онлайн, роль викладача у процесі дистанційного навчання. Результат проведеного дослідження полягає в обґрунтованості необхідності удосконалення механізму організаційно-методичного забезпечення дистанційної форми навчання, що сприятиме підвищенню якості правового виховання та набуттю кваліфікаційних компетентностей*

студентами під час навчального процесу, де мають бути дотримані не лише правові, але й етичні норми.

Ключові слова: вища освіта, якість освіти, компетентнісний підхід, дистанційна форма навчання, методика викладання, етика дистанційного навчання.

Anatoliy M. Kolodiy

*Kyiv Regional Center of the
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Viktoriia M. Ternavska

*Kyiv Regional Center of the
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Anatolii H. Lapko

*Kyiv Regional Center of the
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

ETHICAL AND LEGAL PRINCIPLES OF REMOTE TEACHING THE LEGAL DISCIPLINES IN THE ASPECT OF REFORM OF LEGAL EDUCATION

Abstract. *The actuality of the study of ethical and legal principles of distance learning is stipulated by the processes of reforming legal education in Ukraine, where the training of highly skilled legal personnel for all sectors of the economy and public administration has key significance. The current trend of Ukraine's education policy is to ensure the quality of higher education through a competency-based method of approach. Attempts of theoretical determination of the methods of teaching subjects and conducting practical classes in a mixed system of education (in-person-distance), which lays the foundation for further self-education and self-improvement is presented. Features of the organization of performance by students of independent tasks, their check in the conditions of practice-oriented character of modern legal education are analyzed. The purpose of this study is to elicit the learning difficulties during lectures in online format as well as when students perform independent work in distance learning. An analysis of errors in the work of teacher in distance learning, study and generalization of domestic and foreign positive experience of work with students in mixed (in-person-distance) learning to avoid mistakes in the future and improve the higher education system as a whole are conducted. The essence of ethical and legal principles of working with students online as well as the role of the teacher in the process of distance learning are revealed owing to the basic methods of scientific knowledge, in particular, general and special legal methods. The result of the study consists in validity of necessity to improve the mechanism of organizational and methodical support of distance learning that will further the quality improvement of legal education*

and the acquisition of qualification competences by students during the educational process, where must be observed not only legal but also ethical standards.

Keywords: *higher education, quality of education, competency-based method of approach, distance learning, teaching methods, ethics of distance learning.*

ВСТУП

Освіта – визнаний в усьому цивілізованому світі стратегічний ресурс соціально-економічного і науково-технічного розвитку суспільства, що сприяє забезпеченню конкурентоспроможності держави у сучасному глобалізованому світі. Кожна держава, усвідомлюючи таку стратегічну роль освіти у забезпеченні національних інтересів, формує свою національну освітню політику відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства.

Термін «державна політика у галузі освіти» чи то «державна освітня політика» було введено у наукову літературу у 60–70-ті рр. ХХ ст. Освітня політика держави визначається у науковій літературі в цілому як комплексна система заходів щодо цілеспрямованого управління освітньою галуззю з метою її оптимізації, повноцінного функціонування та розвитку [1, с. 8]. Вважається, що державна освітня політика як стратегічний ресурс має бути спрямована на технологічний гуманітарний прогрес суспільства, на удосконалення всієї структури держави [2, с. 21].

Державна освітня політика України формується відповідно до Національної доктрини розвитку освіти [3], яка визначає систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію й основні напрями розвитку освіти у першій чверті ХХІ століття в умовах переходу суспільства до якісно нової парадигми суспільного розвитку – інформаційного суспільства. Основними тенденціями сучасної освітньої політики України є забезпечення якості вищої освіти через компетентнісний підхід, що найчастіше поєднується з концепцією розвитку, яка допомагає сформувати критерії якості вищої освіти, що відповідають сучасним цілям професійної освіти, а також вимогам суспільства, особистості й ринку праці [4, с. 43–44]. Набуття сучасною освітою нових якісних характеристик передбачає як модернізацію змісту освітніх програм задля підвищення конкурентоспроможності молодих спеціалістів, так і впровадження новітніх технологій навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу. Заходи, спрямовані на забезпечення інформатизації освіти, задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу, передбачають, зокрема, створення системи дистанційного навчання [5].

Цифровізація різних сфер життя інформаційного суспільства сприймається у більшості як засіб покращення якості життя і соціального прогресу з Інтернетом, що відкриває доступ суспільству до знань за рахунок децентралізації і демократизації інформації. Зокрема, у сфері освітніх послуг постачальники освітніх технологій (edtech) вже давно проголосили технології навчання засобом покращення

шення доступу до освіти і результатів навчання. Однак, освітяни більш стримані щодо ефективності освітніх технологій (edtech) та попереджають про некритичні тенденції до цифровізації та невиправдані зазвичай очікування. Більше того, дослідження ефективності навчання були неоднозначними, а їх результати свідчать про те, що інвестиції, орієнтовані тільки на технології, не можуть зробити навчання легшим [6]. Річ у тім, що вищі навчальні заклади впровадили поряд з очною формою навчання такі нові форми, як дистанційне навчання (чи то онлайн-навчання, віддалене навчання), що застосовується паралельно з очною формою навчання для особливої категорії студентів, та екстрене дистанційне навчання (ERT), що застосовується під час карантину і наказу залишатися вдома всім суб'єктам освітнього процесу. Однак всі ці форми цифрового навчання мають суттєві відмінності та свої недоліки. Так, онлайн-навчання зазвичай дозволяє планування, студентську автономію і гнучкість, встановлюючи викладацьку присутність, піклування про розвиток цифрової грамотності і мережевого етикету, управління очікуванням студентів і попереднє вирішення технічних складнощів тощо. Натомість ERT на відміну від онлайн і дистанційного навчання призначається як тимчасовий захід, що вводиться в дію у відповідь на кризу та вимагає швидкого реагування для розробки і реалізації скорегованого змісту курсу і не пропонує учбову програму в її затвердженій модальності [7].

Дослідники не тільки порівнюють результати очного та дистанційного навчання, але і зазначають, що ERT суттєво відрізняється від свідомого та гарно спланованого дистанційного навчання. Серед багатьох проблем, пов'язаних з переходом на ERT, виділяються і до сих пір недостатньо вивчені специфічні труднощі швидкого і непідготовленого впровадження освітньої практики в онлайн-просторі. Дослідники стверджують, що окрім важливості стійких систем освіти, підтримання якості викладання в цих умовах вимагає також від викладачів вищих учбових закладів не тільки психологічної стійкості, але і певного ступеня педагогічної стійкості, сукупності установок, здібностей і ресурсів, які дозволяють викладачам вищих учбових закладів адаптувати своє викладання, не жертвуючи надто багато якістю освітнього процесу [8].

Запроваджуючи онлайн навчання, слід також зважати на особливості кожної освітньої галузі. Викладання дисциплін соціально-гуманітарних наук і технічних значно різняться. Так, наприклад, дисциплінарна культура інженерії достатньо технічна, беземоційна, суворая, меритократична і деполітизована, та має свої відмінності навіть порівняно з традиційною інженерною педагогікою, яка є соціотехнічною і засновується на співчутті [7]. Якщо говорити про дисципліни гуманітарного спрямування, то їх викладання вимагає особистого психологічного контакту між студентом і викладачем задля виховання певних компетентностей майбутніх фахівців, як, наприклад, ораторські здібності для майбутніх юристів.

Підготовка вищими навчальними закладами майбутніх фахівців у сфері права має особливе суспільне значення, оскільки високі фахові компетентності майбут-

ніх юристів є важливим фактором успішної результативності демократичних реформ, необхідних для процесу державотворення, а також належного захисту прав та свобод усіх учасників суспільних відносин. Зростання вимог до якості професійних вмінь і навичок студента-правника спонукають до вдосконалення форм та методів навчання, які дають можливість підготовки висококваліфікованих юристів, здатних орієнтуватися у правовому середовищі та належно забезпечувати юридичний супровід в усіх сферах економіки та державного управління, діяти з повним усвідомленням відповідальності за свої рішення і дії. Відповідно, необхідно усвідомлювати, що якість юридичної освіти, а відтак її ефективність залежить насамперед від навчально-методичного забезпечення та технологічної можливості використання інтерактивних методів навчання, креативного підходу викладача щодо підготовки матеріалів і завдань для онлайн-навчання та належного здійснення самостійної роботи студентами за дистанційної форми навчання.

Організація та навчально-методичне забезпечення освітнього процесу у форматі дистанційного навчання наразі активно обговорюється у наукових колах, оскільки в умовах карантинного режиму дещо змінено підхід до важливих компонентів освітнього процесу, які передбачають інтеграцію різних видів колективної та індивідуальної навчальної діяльності, що проводяться в аудиторний та позааудиторний час, за участі чи без участі викладача.

Отже, *метою даного дослідження* є визначення методологічних засад удосконалення системи юридичної освіти при загальному впровадженні очно-дистанційної форми навчання в умовах пандемії COVID-19 шляхом встановлення особливостей правового регулювання юридичної освіти та етичних засад викладання і навчання в онлайн-режимі, а також аналізу іноземного досвіду проведення занять у вищій школі за дистанційної форми навчання, не втрачаючи кращих здобутків української вищої школи та забезпечуючи практичну підготовку юристів відповідно до освітньо-професійної програми.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Прогнозування перспектив подальшого розвитку вищої юридичної освіти в Україні потребує вивчення новітніх методик викладання навчальних дисциплін на основі аналізу доктрини педагогіки вищої школи, враховуючи положення вітчизняних та міжнародних стандартів вищої освіти. Досліджено основні тенденції розвитку дистанційного навчання у вищій школі в Україні та зарубіжних країнах. Такі зарубіжні фахівці у сфері вищої освіти, як Р. А. Фасс, Дж. Б. Беннетт, М. Дж. Коелер та П. Мішра, С. Наїду, Д. Гірхарт та деякі інші присвятили свої праці різним аспектам забезпечення освітнього процесу та переходу до дистанційної форми навчання в аспекті проблематики якості сучасної освіти та дотримання права людини на освіту. В українській юридичній науці дослідження специфіки дистанційного навчання розпочалися лише після запровадження карантинного режиму внаслідок поширення всесвітньої пандемії COVID-19,

а саме в аспекті проблематики етики дистанційного навчання [9]. Українські та зарубіжні дослідники аналізують як позитивні сторони цифрової освіти (розширення доступу до освіти для різних соціальних груп населення; активізація наукової співпраці викладачів та студентів з різних держав тощо) перетворилися на велику кількість фактичних проблем, коли пандемія COVID-19 змусила екстрено перевести викладання в онлайн, та як зберегти найкращі досягнення національної педагогіки в умовах цифровізації освіти.

Вивчено методика проведення лекційних та семінарських занять зі студентами у форматі онлайн-навчання, що дозволяє виявити помилки, допущені під час лекційних занять щодо донесення викладачем правової інформації студентській аудиторії, котрі ускладнюють її належну адаптацію логіко-понятійним апаратом студента, а також при виконанні студентами самостійної роботи за дистанційної форми навчання, та здійснити їх аналіз. Нормативно-правовою базою наукового дослідження стали нормативно-правові акти, що регулюють питання освіти в Україні [10; 11] та юридичної освіти зокрема [12], що є джерелами конституційного законодавства України. Проаналізовано також документи ЮНЕСКО, в яких містяться рекомендації державам щодо забезпечення безперервності освітнього процесу в умовах карантинних обмежень, викликаних поширенням всесвітньої пандемії COVID-19 [13].

Під час дослідження ключовими методичними інструментами виступили положення діалектичного підходу, який надав можливість розкрити сутність і ціль дистанційної форми навчання, а також особливості практичних аспектів цієї освітньої форми навчання в умовах карантинного режиму. Використання функціонального методу дозволило визначити основну функцію навчального процесу за дистанційної форми навчання – виховання у студентів навичок самостійно одержувати максимальний обсяг професійних знань, адаптувати їх, формуючи логіко-понятійний апарат юриста, та правильно застосовувати в теорії і практиці. Такий підхід вивчення юридичних дисциплін публічного і приватного права дозволяє всебічно проаналізувати основні правові категорії та явища, досягти мети викладання навчальної дисципліни.

При дослідженні методики викладання лекційного матеріалу та виконання студентами самостійних завдань, їх перевірки та аналізу помилок основним завданням було дотримання загальнолюдських цінностей етичного характеру, орієнтація на західні стандарти навчання, врахування досягнень та традицій української вищої школи. Виконання даного завдання стало можливим завдяки використанню порівняльного методу, що дозволило виявити позитивні і негативні сторони дистанційної форми навчання.

У процесі дослідження форм самостійної роботи студентів для закріплення пройденого на лекційних заняттях теоретичного матеріалу було використано структурно-функціональний метод, що дозволило визначити есе та вирішення ситуативних завдань як найбільш ефективні засоби формування та розвитку ло-

гіки та практичних навичок юриста. Застосування філософського методу дало можливість визначити належний формат та межі етичної поведінки всіх учасників навчального процесу за дистанційної форми навчання. Метод дедукції та індукції дозволив здійснити відповідний пошук ідей та висновків щодо методичних особливостей організації дистанційного навчання. За допомогою методу абстрагування у статті сформовано висновки даного дослідження.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

2.1. Вища освіта у форматі дистанційного навчання: проблеми теорії і практики
Перехід суспільства до якісно нової парадигми суспільного розвитку – інформаційного суспільства, спричинив необхідність реформування системи вищої освіти в країнах сучасного світу. Європейська комісія прийняла у 2018 р. План дій у галузі цифрової освіти (Digital Education Action Plan on 2018–2020) [14], в якому цифрова освіта визнана прекрасною можливістю для викладання і навчання, що сприяє самодостатньому особистісному розвитку, відкриваючи доступ для всіх до навчання та одержання великого обсягу інформації та ресурсів. Однак, хоча цифрова трансформація пропонує безліч можливостей, виявилось, що суспільство недостатньо підготовлене до цифрового майбутнього [15, с. 133]. Так, пандемія «COVID-19» показала, що саме у сфері освіти виникло найбільше проблем щодо забезпечення належним чином освітнього процесу внаслідок невідповідності шкіл та університетів до дистанційної форми навчання, причому навіть тих навчальних закладів, які мають найсучасніші матеріально-технічні ресурси. До цього часу повністю відцифровані учбові програми з освітніми технологіями, вбудованими в учбовий план, були рідкістю, і тільки окремі освітні заклади, зокрема, відкриті університети, створили повністю цифрові моделі викладання та навчання [6]. Тому, ЮНЕСКО, будучи занепокоєним таким станом речей в галузі освіти в умовах пандемії COVID-19 щодо дистанційного навчання, рекомендувало освітні курси і платформи для полегшення навчання і взаємодії студентів у періоди закриття шкіл [16].

Фахівці у сфері освіти задаються питанням, чому так багато навчальних закладів усюди змушені були закрити більшу частину своєї навчальної і викладацької діяльності і перейти до мінімалістичної форми роботи, натомість викладачі та студенти настільки перенавантажені своєю роботою в Інтернеті [17, с. 328]. Не маючи прикладної методології проведення занять в умовах загальнодержавного карантину, навчальні заклади по-різному вирішували проблему забезпечення навчального процесу за даних незвичних умов. Так, вищі учбові заклади США, стикнувшись з феноменом COVID-19, перейшли до впровадження системи екстреного дистанційного навчання (emergency remote teaching – ERT) шляхом використання літератури з кризового менеджменту у вищій освіті [7]. В Румунії система освіти також зіткнулася з новими проблемами через COVID-19, але вчителі, застосовуючи онлайн-навчання під час пандемії, систематично вносять

свій вклад у відкриті освітні ресурси для підтримання освітньої дії з метою уникнення збоїв у навчанні та підтримання активного учбового процесу як в школі, так і в університетах [15, с. 134]. Іншими словами, ступінь успіху ERT у наданні якісної освіти можна пояснити здатністю викладачів вищої освіти адаптувати своє навчання до цих нових обставин [8].

Експерти зауважують, що онлайн-освіта вимагає іншого підходу [18]. Вища освіта сьогодні сильно модернізована: ті часи, коли тематичний контент поставав виключно через лекційно-навчальний режим, залишилися в минулому, оскільки вища освіта в освітньому просторі XXI ст. – це складна професійна діяльність, яка вимагає поряд зі знанням предмета, також і технічних та педагогічних знань, які нечасто можна зустріти в одній особі [19, с. 1020, 1023–1024, 1026]. Погоджуючись у більшості з таким твердженням, зазначимо, що набагато складніше зосередити увагу студентської аудиторії на запропонованій тематиці та втримати її до кінця заняття, не маючи змоги встановити психологічний контакт, котрий притаманний викладацькій роботі у форматі «обличчя до обличчя». Як зазначає румунська викладач М. К. Добріла, виходячи зі свого досвіду дидактичної діяльності у 2020 р. зі студентами університету на онлайн-платформах, спочатку студенти скептично, а подекуди й без бажання, брали участь в онлайн-курсах, однак в цілому адаптація була нескладною, оскільки їх надихало бажання вчитися і управляти ситуацією найбільш ефективним способом для свого розвитку і освіти [15, с. 134–135].

Іншою, доволі поширеною в усіх країнах проблемою у процесі онлайн-навчання є різного роду академічні шахрайства з боку студентів, зокрема, т.з. «фабрики творів» [20]. Відповідно, викладачі у процесі дистанційного навчання мають приділяти підвищену увагу тому, щоб «дистанційний» студент зміг, з одного боку, виконати якнайкраще свою роботу і був атестований, а з іншого – не шахраював. На думку Р. А. Фасс, причиною такого академічного обману з боку студентів у більшості випадків є неадекватне викладення коледжами та університетами інформації у своїх довідниках та каталогах про те, що вважається шахрайством. Тому дослідник рекомендує дати чіткі визначення у довідниках з дистанційних програм етики екзаменів; використання джерел при підготовці наукових статей та проєктів; збору інформаційних даних та їх презентації; використання академічних ресурсів; поваги до роботи інших; комп'ютерної етики; дотримання академічних правил тощо [21, с. 173]. Вважається, що викладач, розробляючи власну дистанційну програму, може розробити та представити власну етичну політику, що ґрунтується на загальноуніверситетській політиці, враховуючи специфічні особливості дистанційних студентів, які представляють різні групи населення, розміщуючи свої правила в Інтернеті. Всі основні вимоги мають бути прописані на веб-сайтах учбових програм і курсів, у завданнях, іспитах і проєктах, їх крайні строки; як використовувати дидактичну дошку для обговорення, включаючи використання «мережевого етикету»; як викладач бореться з плагіатом і шахрай-

ством; як з викладачем слід зв'язуватися і коли; як слід відправляти завдання; як звертатися до служби підтримки з технічних питань тощо. Викладачі мають систематично інформувати своїх студентів про зміни, внесені у ході курсу, оскільки веб-ресурси – це «живі» сутності, що постійно змінюються [22].

Міністерство юстиції США надало в одному із своїх звітів про етичне використання інформаційних технологій в освіті рекомендації щодо необхідності розробки політики технологічної етики, яка являє собою модель для студентів та включити це питання в учбовий план [22]. В Україні питання етики дистанційного навчання було піднято нещодавно у зв'язку з проблемою проведення навчального процесу в умовах пандемії «COVID-19». В той же час, розглядати питання етики дистанційного навчання так однобічно не варто. Мають бути встановлені чіткі правила етичної поведінки онлайн-навчання для кожної сторони освітнього процесу. Д. Гірхарт визнає, що необхідно етично ставитися як до студентів, так і до викладачів, які переживають цю освітню революцію [22]. А тому адміністрації слід подумати, яким чином забезпечити належну підтримку як студентам, так і викладачам у все більш складному освітньому контенті [17, с. 328]. Хороша практика в освіті «заохочує контакт між студентами і факультетом, розвиває взаємність і співпрацю між студентами, заохочує активне навчання, дає швидкий зворотній зв'язок, виділяє час на задачу, передає високі очікування, поважає різні таланти і способи навчання», і ці стандарти повинні в рівній мірі застосовуватися як в очному, так і онлайн-навчанні [18].

Продовження освіти в умовах невизначеності є проблемою і вимагає доступу до інформації і навчання як для тих, хто збирається викладати онлайн у вищих навчальних закладах освіти, так і для студентів вищих навчальних закладів [23]. За результатами першого року повноцінного дистанційного навчання фахівцями було запропоновано переосмислити і реінжиніринг викладацької діяльності, і бізнес-моделі управління освітнім процесом, щоб бути більш стійкими та орієнтованими на майбутнє [17, с. 328]. Разом з тим вважається, що найкращі педагогічні традиції спілкування та стандарти роботи зі студентами, які заохочують активне навчання, повинні в рівній мірі застосовуватися як в очному, так і онлайн-навчанні [18].

2.2. Компетентнісний підхід як важлива складова реформування юридичної освіти в Україні

Дистанційна форма навчання визначена освітнім законодавством переважної більшості сучасних держав, у тому числі й України [10]. Інтернет розширює освітні та наукові можливості і для студентів, і для викладачів, надаючи доступ до електронних бібліотек і лабораторій, сприяє активізації науково-практичної взаємодії науково-педагогічних працівників університетів різних країн. Телекомунікаційна революція надала можливості одержання освіти тим, хто з певних причин не може брати участь у навчальному процесі безпосередньо. Однак,

технологізація освітнього процесу в умовах пандемії «COVID-19» призводить до переосмислення ролі вищої школи у навчанні студентів. Дж. Б. Беннетт у свій час спрогнозував, що революція у галузі телекомунікацій сприятиме появі нової уваги чи то її відродженню до педагогіки і творчої співпраці з використанням інноваційних класів і лабораторій. Тому, на думку дослідника, все більш масово буде відбуватися перехід до дистанційного навчання, але провідна роль залишатиметься за традиційним спілкуванням [24]. Натомість Д. Гірхарт зауважує, що насправді недостатня колегіальна увага до педагогіки нікуди не поділася, і, більше того, ця увага тільки зменшується саме внаслідок телекомунікаційної революції, оскільки більшість вищих шкіл у своєму прагненні конкурувати в дистанційній освіті проводять дистанційні курси, які не беруть до уваги педагогіку і належне використання технологій [22].

Серед багатьох факторів, які безпосередньо впливають на якість підготовки фахівців, основне місце займає навчальний процес, його технологічні особливості. Навчання – це цілеспрямована педагогічна взаємодія, яка забезпечує засвоєння знань, виховання, розвиток суб'єктів навчання, а навчальний процес – конкретна, певним чином зорганізована модель навчання зі своєю внутрішньою алгоритмізованою структурою [25, с. 19]. Технологізація передбачає цілісне використання у навчальному процесі оптимальної кількості навчальних компонентів, певним чином упорядкованих і адаптованих до суб'єктів навчання, які доводять навчання до відповідного рівня майстерності та досконалості, що оцінюється гарантованим досягненням необхідних результатів у засвоєнні знань, вихованні і розвитку особистості. Однак, специфіка викладання онлайн гуманітарних та технічних дисциплін значно відрізняються за своєю методикою викладання. Зокрема, юридична освіта має на меті формування компетентностей, необхідних для розуміння природи і функцій права, змісту теоретичних засад (доктрин), принципів і основних юридичних інститутів, застосування права, а також меж юридичного регулювання різних суспільних відносин [12]. Особливість юриспруденції як сфери професійної діяльності полягає в тому, що теоретичні знання та практичні навички в ній взаємопов'язані і тісно переплітаються. Однак проблема професійної підготовки майбутніх юристів виявляється у диспропорції між теоретичною та практичною базами на користь першої, водночас, сьогодні все більше цінуються саме практичні навички, і все складнішою стає адаптація випускника-юриста до практичної роботи [26, с. 116]. Зі свого боку, звернемо увагу ще й на таку проблему, як відмінності у методиці викладання теоретичних та прикладних юридичних дисциплін. Так, викладання теоретичних дисциплін, зокрема, державнознавчих як конституційне право, передбачає приділення уваги більше теоретичній частині, вивченню доктрин та принципів конституційного права, судової практики Європейського суду з прав людини. Натомість викладання прикладних юридичних дисциплін має свою відмінність, оскільки перевірка знань робить акцент не стільки на теорії цивільного права, скільки на практич-

них навиках їх застосування студентом під час вирішення ситуативних завдань, написанні процесуальних документів, де слід приділити увагу належній якості укладання письмових завдань, щоб вони вимагали демонстрації студентами творчих навичок та передбачених програмою дисципліни результатів навчання, не могли бути успішно виконані шляхом копіювання відповідей з інших джерел тощо [27, с. 134]. Разом з тим, аналіз результатів самостійної роботи студентів і з публічного, і з приватного права показує, що найкраще студенти справляються з розв'язанням ситуативних завдань, натомість написання правових есе здебільшого містить суто формальний підхід, в той час, як саме вирішення ситуативних завдань та есе є найбільш ефективними засобами формування та розвитку логіки та практичних навичок юриста.

Крім практичної важливості, самостійна робота студентів має також й виховне значення, адже формує самостійність не лише як сукупності певних умінь і навиків, але й допомагає формувати самостійність як важливу рису характеру юриста. Недарма важливим завданням юридичної освіти загалом і навчальних закладів юридичного профілю зокрема є окрім надання молодим спеціалістам належного рівня знань безпосередньо викладачами, також і формування навичок самоосвіти [28, с. 191]. Тому система юридичної освіти сьогодні має органічно поєднувати фундаментальні засади вищої юридичної освіти та практичні аспекти юридичної діяльності. Наріжним каменем у вищезазначеній проблемі вважається питання формування у студентів практичних навиків та ораторських здібностей, що, в сукупності з теоретичною базою, є безпосередньо «робочими інструментами» правника. Однак розвинути ці навички, як і сформувати належну базу теоретичних правових знань у форматі дистанційного навчання досить складно. Разом з тим, викладачі мають відноситися до змін етично, як слушно зауважує Д. Гірхарт, і забезпечувати якісний освітній досвід [22].

Підвищення якості освіти у більшості залежить від рівня професійності викладача – рівня його професійних знань та вміння донести інформацію до студентів. Викладач повинен не лише мати необхідний рівень кваліфікації, вміти орієнтуватися в законодавстві, що постійно оновлюється, але і володіти сучасними технологіями і методикою викладання на основі врахування індивідуальних особливостей кожного студента та вікових характеристик студентської молоді [29, с. 238]. Українські правознавці відзначають підвищену актуальність проблеми юридичної педагогіки, необхідність суттєвого перегляду та впровадження сучасних технологій організації освітнього процесу й методики викладання [30, с. 35; 31, 91]. Разом з тим, дослідники стверджують, що позитивний ефект навчання від освітніх технологій опосередковується різними факторами, зокрема, режимом навчання, дизайном учбової програми, а також якістю і стилем викладання. Крім того, для впровадження цифрового навчання, викладачі повинні бути забезпечені відповідною педагогікою цифрового навчання. Все це потребує масштабного зрушення культури на інституційному рівні в рамках політики, що охоплюватиме

трансформаційні аспекти відцифрування та включатиме ретельне планування, цифрову педагогіку та відповідні інструменти [6].

Незважаючи на технологічні можливості одержання більшої кількості інформації завдяки Інтернет-ресурсам, неофіційні опитування студентів показують, що роль викладача у навчальному процесі є важливою при належному сприйнятті та засвоєнні студентами освітньої інформації. Так, наприклад, студенти-юристи зауважили, що, вивчаючи навчальну дисципліну «Конституційне право» у процесі очної аудиторної роботи, вони краще засвоїли навчальний матеріал, ніж у процесі самостійної роботи під час карантину. Відповідно і показники успішності групи в цілому були кращими за результатами очної аудиторної роботи. Аналогічні результати анонімного анкетування, проведеного у п'ятнадцяти коледжах Великобританії у період з жовтня по грудень 2020 р., яке показало середню та негативну оцінку досвіду студентів онлайн та цифрового навчання, що пережили багато труднощів, пов'язаних з доступом до учбових ресурсів і допомоги при проведенні наукових і дослідних робіт [17, с. 327].

Контроль і оцінювання є невід'ємними складовими будь-якої навчальної технології, тому має бути дієва контрольно-оцінювальна система, яка тісно пов'язується з поставленими завданнями, зі змістом, тобто структурою елементів знань і практичних дій. Завдання, виконане самостійно студентом під час дистанційного навчання, має бути не лише відзначено відповідною оцінкою, але і прокоментовано належним чином, щоб студент не сприймав низький бал як несправедливе ставлення до його особи і, навіть, образу його людської гідності. Крім того, публічне пояснення персонального балу студента забезпечує, з одного боку, дотримання принципу прозорості, що є вкрай важливим в аспекті проблематики академічної доброчесності, та, з іншого боку, допомагає визначити недоліки в роботі всіх студентів групи і заповнити наявні прогалини в знаннях студентів [29, с. 246].

Таким чином, сьогодні реформа вищої юридичної освіти спрямована на підготовку правників відповідно до професійних стандартів правничої діяльності, що передбачає модернізацію змісту юридичної освіти з врахуванням сучасних вимог ринку праці та завдань професійної діяльності правників у різних сферах економіки. Удосконалення якості правничої освіти має відбуватися відповідно до принципів, затверджених у «Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти» [32]. В Україні діє академічно-прикладна модель юридичної освіти, яка потребує певних трансформацій у світі масового переходу освітніх закладів до очно-дистанційної форми навчання.

ВИСНОВКИ

Прогресивний розвиток освітньої галузі в умовах глобалізації сучасного світу передбачає стійкість системи освіти та цифровізацію освітньої інформації з метою її доступності для широкого загалу учасників суспільних відносин, які

вимагають високоякісні освітні послуги. Впровадження новітніх технологій навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу спричинило появу таких форм навчання, як дистанційне навчання (чи то віддалене навчання) та онлайн-навчання поряд з очним навчанням. Однак стрімке поширення всесвітньої пандемії COVID-19 паралізувало освітню галузь, оскільки вищі навчальні заклади в усьому світі, незважаючи на передбачену національним законодавством форму дистанційного навчання, виявилися технічно і технологічно не готовими до масового запровадження онлайн-навчання, що викликало до життя ще одну форму віддаленого навчання – екстрене дистанційне навчання (ERT). Практика застосування ERT вказує на такий суттєвий недолік даної форми навчання, як неможливість планування навчального процесу заздалегідь та необхідність швидкої розробки і реалізації скорегованого змісту курсу, що натомість не пропонує учбову програму в її затвердженій модальності. Крім того, всі форми віддаленого навчання гостро потребують цифрової грамотності всіх учасників освітнього процесу, дотримання ними мережевого етикету, їх психологічної стресостійкості в умовах нестійких систем освіти. В умовах екстреного дистанційного навчання як ніколи оголюється важливість ролі сучасного викладача у навчальному процесі, який має достатньо володіти фаховою інформацією, психологічною стійкістю, педагогічною майстерністю, цифровою грамотністю, що в сукупності дозволяють викладачам вищих учбових закладів адаптувати своє викладання до нових умов ERT, забезпечуючи при цьому високу якість освітнього процесу.

Таким чином, виходячи з вищезазначеного особливої значущості сьогодні набуває питання модернізації змісту освітньої політики держави, яка має визначати не лише правові, але й етичні засади очно-дистанційної форми здобуття освіти, а також передбачати дієвий механізм її реалізації. Належне забезпечення якості вищої освіти через компетентнісний підхід в умовах практикоорієнтованого характеру сучасної юридичної освіти за дистанційної форми навчання зумовлює обов'язкове забезпечення викладачів педагогікою цифрового навчання. Адміністрація закладів вищої освіти має забезпечити доступ до якісної і безоплатної онлайн-платформи для студентів і викладачів, оскільки заняття має тривати технічно безперервно, щоб студенти і викладачі не відчували моральний дискомфорт від неякісної подачі інформації від кожної сторони онлайн-заняття.

Все це потребує інституційних змін в рамках державної освітньої політики, яка має передбачати цифрову педагогіку та відповідні інструменти її впровадження. Застосування змішаної системи навчання (очно-дистанційної) актуалізує не лише правові аспекти викладання, а й етико-правові засади викладання юридичних дисциплін при дистанційній формі навчання. Все це вимагає формування нормативно-правової бази, де має бути визначена технологічна етика поведінки викладача, студента, адміністрації університету за дистанційної форми навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Красняков Є. Державна політика в галузі освіти й науки та національної безпеки України. *Віче*. 2012. № 22. С. 8–9.
- [2] Журавський В. С. Державна освітня політика: поняття, системність, політичні аспекти. *Правова держава : щорічник наукових праць*. 2003. Вип. 14. С. 20–30.
- [3] Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. *Офіційний вісник України* від 03.05.2002. № 16. Ст. 860.
- [4] Тацій В. Я., Комаров В. В. Проблеми забезпечення якості вищої юридичної освіти. *Реформування юридичної освіти: виклики часу: збірник статей до ювілею доктора юридичних наук, професора Наталії Семенівни Кузнецової* / Відп. ред. О. В. Кохановська, О. О. Кот. Київ: ПрАТ «Юридична практика», 2019. С. 41–62.
- [5] Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. Урядовий кур'єр від 04.07.2013. № 117, / № 155 від 29.08.2013.
- [6] Laufer, M., Leiser, A., Deacon, B. *et al.* (2021) Digital higher education: a divider or bridge builder? Leadership perspectives on edtech in a COVID-19 reality. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, Volume 18. Issue 51. URL : <https://doi.org/10.1186/s41239-021-00287-6>
- [7] Gelles, Laura A.; Lord, Susan M.; Hoople, Gordon D.; Chen, Diana A.; Mejia, Joel Alejandro. (2020). Compassionate Flexibility and Self-Discipline: Student Adaptation to Emergency Remote Teaching in an Integrated Engineering Energy Course during COVID-19. *Education Sciences*. Volume 10. Issue 304. URL : <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1277023.pdf>
- [8] Weidlich, J., Kalz, M. (2021) Exploring predictors of instructional resilience during emergency remote teaching in higher education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, Volume 18. Issue 43. URL : <https://doi.org/10.1186/s41239-021-00278-7>
- [9] Етика дистанційного навчання: збірник матеріалів семінару (м. Київ, 9 вересня 2021 р.). Київ: Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. 72 с.
- [10] Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.
- [11] Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38. Ст. 2004.
- [12] Концепція розвитку юридичної освіти. Проект. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/konceptiya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika>
- [13] UNESCO global reports on education. URL : <https://en.unesco.org/futuresofeducation/initiative>
- [14] Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and Committee of the Regions on the Digital Education Action Plan. Brussels, 17.1.2018. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2018:22:FIN>
- [15] Dobrila, Mirela Carmen. (2020). Legal Aspects Regarding Online Learning Process for Students at University and Digital Education in European Union: Different Life, Challenges and the Ability to Continue Education during the Pandemic Caused by Coronavirus (COVID-19). *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. Volume 12. Issue 2. Sup. 1. P. 130–137. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/12.2Sup1/298>

- [16] UNESCO Institute for Statistics (UIS). COVID-19 Impact on Education: Global monitoring of schools closures caused by COVID-19. URL : <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>
- [17] Naidu, Som. (2021). Reimagining education futures to lead learning for tomorrow. *Distance Education*. Volume 42. Issue 3. P. 327–330. DOI: 10.1080/01587919.2021.1956306
- [18] Bates, A. W. T. (2015). What do we mean by quality when teaching in a digital age? In A. W. T. Bates (Ed.). *Teaching in a Digital Age- Guidelines for designing teaching and learning (2nd ed.)*. URL : <https://pressbooks.bccampus.ca/teachinginadigitalagev2/chapter/11-1-what-do-we-mean-by-quality-when-teaching-in-a-digital-age/>
- [19] Mishra, P., Koehler, M. J (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), P. 1017–1054. URL : http://one2oneheights.pbworks.com/f/MISHRA_PUNYA.pdf
- [20] Hongwei Yu, Perry L. Glanzer & Byron R. Johnson. (2020). Examining the relationship between student attitude and academic cheating. *Ethics & Behavior* DOI: 10.1080/10508422.2020.1817746
- [21] Fass, R. A. (1990) Cheating and plagiarism. *Ethics and Higher Education*. May, W. W. editor. New York: Macmillan Publishing Company and American Council on Education.
- [22] Gearhart, Deb. (2001). Ethics in Distance Education: Developing Ethical Policies. *Online Journal of Distance Learning Administration*. Volume IV. Issue 1. URL : <https://www.westga.edu/~distance/ojdl/spring41/gearhart41.html>
- [23] Pearson. (2020). Working and learning online during a pandemic. URL : <https://www.pearson.com/news-and-research/working-learning-onlineduring-pandemic.html>
- [24] Bennett, J. B. (1998). Collegial Professionalism the Academy, Individualism, and the Common Good. Phoenix: American Council on Education & Oryx Press.
- [25] Сікорський П., Сікорська Н. Психолого-педагогічні особливості моделювання нових технологій навчання у професійно-технічних закладах освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2008. № 1. С. 1–26.
- [26] Кот О. О., Міловська Н. В., Єфіменко Л. В. Методологічні засади реформування юридичної освіти в Україні: наукова парадигма та сучасний контекст. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. № 2. С. 114–122.
- [27] Гриняк А. Б. Підсумковий контроль знань студентів-правників в умовах дистанційного навчання. *Нове українське право*. 2021. Вип. 4. С. 131–137.
- [28] Гриняк А. Б., Пленюк М. Д., Лапко А. Г. Практикоорієнтований характер навчання як важливий компонент реформування юридичної освіти в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. № 3. С. 186–196.
- [29] Тернавська В. М. Державознавчі дисципліни в системі юридичної освіти: проблеми викладання. *Удосконалення викладання галузевих юридичних дисциплін : науково-практичний посібник / Н. С. Кузнецова, М. М. Хоменко, А. Б Гриняк та інші. – Одеса : видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 230–247. (248 с.)*
- [30] Оніщенко Н. Правова освіченість у контексті рівнів правової освіти. *Віче*. 2012. № 23. С. 35–37.
- [31] Бойко А. М. Окремі питання реформування вітчизняної правничої освіти. *Реформування юридичної освіти: виклики часу*. Збірник статей до ювілею доктора юридичних наук, професора Наталії Семенівни Кузнецової / Відп. ред. О. В. Кохановська та О. О. Кот. К.: ПрАТ «Юридична практика», 2019. С. 85–95.
- [32] Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. К.: Ленвіт, 2006. 35 с. URL : https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf (дата звернення: 04.10.2021)

REFERENCES

- [1] Krasnyakov, Ye. (2012). State policy in the field of education and science and national security of Ukraine. *Viche*, 22, 8–9.
- [2] Zhuravskiy, V. S. (2003). State educational policy: concept, system, political aspects. *Pravova derzhava: yearly journal of scientific articles*, 14, 20–30.
- [3] Decree of the President of Ukraine No 347/2002 «On the National Doctrine of Education Development» (2002, April) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>.
- [4] Tatsii V. Ya., Komarov, V. V. (2019). Problems of ensuring the quality of higher legal education. In O. V. Kokhanovska, O. O. Kot (Ed.), *Reforming legal education: the challenges of the time: collection of articles* (pp. 41–62). Kyiv: PrAT «Jurydychna praktyka».
- [5] Decree of the President of Ukraine No 344/2013 «On the National Strategy of the Development of Education in Ukraine until 2021» (2013, June) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>.
- [6] Laufer, M., Leiser, A., Deacon, B. *et al.* (2021) Digital higher education: a divider or bridge builder? Leadership perspectives on edtech in a COVID-19 reality. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 18:51. Retrieved from <https://doi.org/10.1186/s41239-021-00287-6>
- [7] Gelles, Laura A., Lord, Susan M., Hoople, Gordon D. *et al.* (2020). Compassionate Flexibility and Self-Discipline: Student Adaptation to Emergency Remote Teaching in an Integrated Engineering Energy Course during COVID-19. *Education Sciences*, 10:304. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1277023.pdf>
- [8] Weidlich, Joshua, Kalz, Marco. (2021). Exploring predictors of instructional resilience during emergency remote teaching in higher education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 18:43. Retrieved from <https://educationaltechnologyjournal.springeropen.com/track/pdf/10.1186/s41239-021-00278-7.pdf>
- [9] Ethics of distance learning: a collection of seminar materials (2021, September). Kyiv: Kyiv Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine.
- [10] Law of Ukraine No 2145-VIII «On education» (2017, September). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
- [11] Law of Ukraine No 1556-VII «On higher education» (2014, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
- [12] The concept of legal education. Project. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/koncepciya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika>
- [13] UNESCO global reports on education. Retrieved from <https://en.unesco.org/futuresofeducation/initiative>
- [14] Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and Committee of the Regions on the Digital Education Action Plan. Brussels, 17.1.2018. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2018:22:FIN>
- [15] Dobrila, Mirela Carmen. (2020). Legal Aspects Regarding Online Learning Process for Students at University and Digital Education in European Union: Different Life, Challenges and the Ability to Continue Education during the Pandemic Caused by Coronavirus

- (COVID-19). *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*, 12:2(1), 130–137. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/12.2Sup1/298>
- [16] UNESCO Institute for Statistics (UIS). COVID-19 Impact on Education: Global monitoring of schools closures caused by COVID-19. Retrieved from <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>
- [17] Naidu, Som. (2021). Reimagining education futures to lead learning for tomorrow. *Distance Education*. Volume 42. Issue 3. P. 327–330. DOI: 10.1080/01587919.2021.1956306
- [18] Bates, A. W. T. (2015). What do we mean by quality when teaching in a digital age? In A. W. T. Bates (Ed.). *Teaching in a Digital Age- Guidelines for designing teaching and learning (2nd ed.)*. Retrieved from <https://pressbooks.bccampus.ca/teachinginadigitalagev2/chapter/11-1-what-do-we-mean-by-quality-when-teaching-in-a-digital-age/>
- [19] Mishra, P., Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108:6, 1017–1054. Retrieved from http://one2oneheights.pbworks.com/f/MISHRA_PUNYA.pdf
- [20] Hongwei Yu, Perry L. Glanzer & Byron R. Johnson. (2020). Examining the relationship between student attitude and academic cheating. *Ethics & Behavior* DOI: 10.1080/10508422.2020.1817746
- [21] Fass, R. A. (1990). Cheating and plagiarism. *Ethics and Higher Education*. May, W. W. editor. New York: Macmillan Publishing Company and American Council on Education.
- [22] Gearhart, Deb. (2001). Ethics in Distance Education: Developing Ethical Policies. *Online Journal of Distance Learning Administration*, IV:1. Retrieved from <https://www.westga.edu/~distance/ojdla/spring41/gearhart41.html>
- [23] Pearson. (2020). Working and learning online during a pandemic. Retrieved from <https://www.pearson.com/news-and-research/working-learning-onlineduring-pandemic.html>
- [24] Bennett, J. B. (1998). Collegial Professionalism the Academy, Individualism, and the Common Good. Phoenix: American Council on Education & Oryx Press.
- [25] Sikorskyi, P., Sikorska, N. (2008). Psychological and pedagogical features of modeling new learning technologies in vocational schools. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity*, 1, 1–26.
- [26] Kot, O. O., Milovska, N. V., Yefimenko, L. V. (2021). Methodological foundations of legal education reform in Ukraine: Scientific paradigm and modern context. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 28:2, 114–122.
- [27] Hryniak, A. (2021). Final control of knowledge of law students in modern conditions of distance learning. *Nove ukrainske pravo*, 4, 131–137.
- [28] Hryniak, A. B., Pleniuk, M. D., Lapko, A. H. (2021). Practical-oriented nature of learning as an important component of legal education reform in Ukraine. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3, 186–196.
- [29] Ternavska, V. M. (2021). Public law disciplines in the system of legal education: problems of teaching. In N. S. Kuznetsova (Ed.), *Improvement of teaching branch legal disciplines: scientific-practical manual* (pp. 230–247). Odessa: Helvetica Publishing House.
- [30] Onishchenko, N. (2012). Legal literacy in the context of levels of legal education. *Viche*, 23, 35–37.
- [31] Boyko, A. M. (2019). Some issues of reforming domestic legal education. In O. V. Kokhanovska, O. O. Kot (Ed.), *Reforming legal education: the challenges of the times. Collection of articles* (pp. 85–95). Kyiv: PrAT «Iurydychna praktyka».
- [32] Standards and recommendations for quality assurance in the European Higher Education Area. (2006). Kyiv: Lenvit. Retrieved from https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf

Анатолій Миколайович Колодій

Доктор юридичних наук, професор

Член-кореспондент Національної академії правових наук України

Головний науковий співробітник

Київський регіональний центр Національної академії правових наук України

01024, вул. Пилипа Орлика, 3, Київ, Україна

Вікторія Миколаївна Тернавська

Кандидат юридичних наук, доцент

Провідний науковий співробітник

Київський регіональний центр Національної академії правових наук України

01024, вул. Пилипа Орлика, 3, Київ, Україна

Доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища

Київський національний університет будівництва і архітектури

03037, Повітрофлотський проспект, 31, Київ, Україна

Анатолій Григорович Лапко

Кандидат юридичних наук

Заступник директора з організаційних питань

Київський регіональний центр Національної академії правових наук України

01024, вул. Пилипа Орлика, 3, Київ, Україна

Anatoliy M. Kolodiy

Doctor of Law, Professor

Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

Senior researcher Kyiv Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

01024, 3 Pylypa Orlyka Str., Kyiv, Ukraine

Viktoriia M. Ternavska

Candidate of Legal Sciences, Associated Professor

Leading researcher

Kyiv Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

01024, 3 Pylypa Orlyka Str., Kyiv, Ukraine

Associated Professor of the Department of Labor Protection and Environment

of Kyiv National University of Construction and Architecture

03037, 31 Povitroflotsky Avenue, Kyiv, Ukraine

Anatoliy H. Lapko

Candidate of Law

Deputy Director for organizational affairs
Kyiv Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine
01024, 3 Pylypa Orlyka Str., Kyiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Колодій А. М., Тернавська В. М., Лапко А. Г. Етико-правові засади дистанційного викладання юридичних дисциплін в аспекті реформи юридичної освіти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 2. С. 119–137.

Suggested Citation: Kolodiy, A. M., Ternavska, V. M. & Lapko, A. H. (2022). Ethical and legal principles of remote teaching the legal disciplines in the aspect of reform of legal education. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29(2), 119–137.

Стаття надійшла / Submitted: 21.04.2022

Доопрацьовано / Revised: 25.05.2022

Схвалено до друку / Accepted: 05.07.2022